

BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA TÜRKİYE'DEN YUNANİSTAN'A RUM GÖÇLERİ

Mehmet YILMAZ*

Özet

1909 yılında çıkarılan bir kanunla Gayrimüslimlerin askere alınmasına tepki gösteren Rum gençleri, Yunanistan'a firar etmeye başlamıştır. Balkan Savaşı'ndan sonra bunları, yakın akrabaları izlemiştir. Uyguladığı soykırım politikası ile, Makedonya'yı Türklerden temizleyip Rumlaştırmak isteyen Yunanistan, bu göçleri teşvik etmiştir. Atina'nın kışkırtması ile, Trakya ve Batı Anadolu'da yaşayan Rumların da, topluca göç hazırlıklarına başladıkları görülmüştür. Fakat Dahiliye Nazır'ı Talat Bey'in aldığı tedbirler sayesinde bu göçün önüne geçilebilmiştir. Bu olayı propaganda malzemesi yapmak isteyen Yunanistan, Babiâli'yi tehcir ile suçlamıştır. Ancak Avrupalı sefaret tercümanlarından oluşturulan bir heyetin yaptığı araştırmalarda, Rumların herhangi bir şiddetten değil, kendi istekleri ile göç ettikleri tespit edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılar yüzünden Rum göçmenleri iskân edemeyen Yunanistan, Mondros Mütarekesi'nden sonra bunların tekrar Türkiye'ye dönmelerini isteyerek yeni sorunlara sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Göç, göçmen, iskân, soykırım, tehcir

RUMS EMIGRATE FROM TURKEY TO GREECE AFTER BALKAN WAR

Abstract

The Rum youth began to flee away to Greece as a reaction after the proclamation of the 1909 law which accepted non-Muslims to the army. After the Balkan War, their relatives followed them. During this time, Greece encouraged this migration which aimed to clean the Turk from Macedonia with the policy of genocide on wanted to assimilate Turks. With the encouragement of Athens, the preparation of the whole Thracian and Western Anatolian Rums to migrate to Greece was clearly observed. Thanks to the Minister of Internal Affairs, Talat Bey's measures, this attempt was prevented. Greece wanted to take advantage of this affair by accusing Babiâli of deportation. Even though in the investigations carried by a committee consisted of embassy translators, it was proved that the Rums migrated out of will not out of pressure. Due to the financial problems, after the World War I, Greece couldn't inhabit the Rum immigrants. Therefore, after Mondros Treaty Greece wanted these immigrants to return to Turkey, and this event caused several other problems.

Key Words

Immigration, immigrant, inhabit, genocide, deportation.

* Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

GİRİŞ

1829 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın¹, 1832 Londra Antlaşması ile sınırları çizilerek kuruluş safhası tamamlanmıştır. Yarı yarıya kara ve deniz üzerinde kurulan bu devlet, Mora ve Attik yarımadaları ile Eğriboz başta olmak üzere, güneyde Kiklat ve kuzeyde de uzaktan Selânik Körfezi'ne bakan ve toplam 80 adadan meydana gelen Kuzey Sporadları almıştır².

Yunanistan'a verilen bu topraklarda yaşayan halkın onda birini Türkler teşkil ediyordu³. Girit'ten sonra Ege'nin en büyük adası olan Eğriboz, yüzde yirmilik bir oranla Türklerin en yoğun olarak yaşadıkları yerlendendi. Kuşkusuz, XIX.yüzyıl başlarında daha yoğun olan Türk nüfusu, isyanlar sırasında oldukça azalmıştı. Zaten, 1821 yılında 938.765 olan genel nüfusun 1828'de 753.400'e ve 1838'de de 752.077'ye düşmesinin başkaca izahı yoktur⁴. Daha isyanlar sırasında nüfusun 185.000 kişi azaldığı düşünülecek olursa; bunlardan çoğunun Yunanlılar tarafından şehit edilen veya gördükleri mezalim yüzünden yurtlarını terk eden Türkler oldukları muhakkaktır⁵. Nitekim 1821 Nisanı'nda Mora'nın kırsal alanlarında dağınık halde yaşayan ve tarımla iştigâl eden 20 bin Türk'ün tamamına yakını katledilmiştir⁶. İleriki yıllarda pek çok yaşlı Yunanlı, *“işte şurada Ali Ağa'nın pyrgos'u, kulesi (konağı) vardı; burada hem onu, hem eşlerini ve hizmetkârlarını öldürdük”* gibi sözlerle, bir zamanlar Ali Ağa'nın olan tarlaları sürmeye giderlerdi⁷.

¹ Edirne Antlaşması için bkz. Şerafettin Turan, “1829 Edirne Antlaşması”, **AÜDTCFD**, C.IX/1-2, (Mart-Haziran 1951), s.111-151.

² Bilal N.Şimşir, **Ege Sorunu, Belgeler (1912-1913)**, Ankara 1976, C.I, s.XVIII-XIX.

³ 1821 yılında Mora ve Attik yarımadası civarında 63.000 ilâ 90.000 arasında Müslüman nüfusun olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Aleksandre Popovic, **Balkanlarda İslâm**, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s.299.

⁴ N.J.Svoronos, **Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları**, Çev. M.Galip, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul 1936, s.14.

⁵ Bir yabancı araştırmacıya göre yeni kurulan Yunanistan'da tek bir Müslüman dahi kalmamıştı. Türklerden bir kısmı katledilmiş, diğer bir kısmı da ülkeden kaçmak zorunda kalmıştı. Bkz.George Castellan, **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, s.301.

⁶ Meselâ 23 Eylül 1821'de Tripoliçe'de bulunan Müslümanların tamamı kılıçtan geçirilmiştir. Bkz. Popovic, **Balkanlarda İslâm**, s.299.

⁷ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1998, s.8.

Bu etnik temizlik sonunda topraklarını Türklerden tamamen arındıran Yunanistan, sıranın ülke dışındaki Rumlara geldiğini düşünmeye başlamıştı. Çünkü dünyada Rumca konuşan ve Yunan diasporası olarak görülen insanların üçte ikisi, Tesalya'dan Güney Rusya'ya kadar çok geniş bir sahada yaşamaktaydı. En önemlisi de “*Yitik Topraklar*” olarak adlandırılacak olan bu toprakların tamamına yakını, Osmanlı sınırları içinde bulunuyordu⁸. Bu yüzdendir ki Yunanistan, daha kuruluşundan itibaren Osmanlı'ya karşı hasmâne bir tutum izledi⁹. Sonraları “*Megali İdea*” adını alacak olan bu politikanın karşılığını da ziyadesiyle gördü. Nitekim 1864 yılında İngiltere tarafından “*Yedi Adalar*”ın hibesiyile topraklarını 47.516 km²den 50.211 km²ye çıkaran Yunanistan, 1881 yılında da Tesalya'yı alarak 63.606 km²ye ulaştı. Ancak bu yayılmacı politikanın asıl semeresini Balkan Savaşı sırasında görecek ve 1913 yılında ikiye katladığı topraklarını 121.794 km²ye çıkartacaktır¹⁰. Artık sıra yeni ele geçirilen bu toprakların etnik temizliğine gelmiştir. Özellikle Makedonya'dan kovulacak olan Türklerin yeri, Edirne'den Kafkasya'ya kadar çok geniş bir sahadan getirilecek Rumlarla doldurulacaktır. İşte bu araştırmamızda, Atina'nın kışkırtmasıyla 1914 Nisanı'nda başlayan ve 1 Ağustos 1914 tarihine kadar devam eden süreçte Türkiye'den Yunanistan'a yapılan Rum göçleri ele alınacaktır.

A-GÖÇ SEBEPLERİ

1827 yılından sonra Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında sürekli muhaceret meselesi gündeme gelmiştir. İlk muhaceret hadisesi 1827-1837 yılları arasında olmuş ve Mora ile Eğriboz'dan göç eden Müslümanların bir kısmı Tesalya ve Makedonya'ya¹¹, diğer bir kısmı da Çeşme ve Seferihisar civarına yerleştirilmiştir¹².

⁸ Anadolu'da yaşayan Rumlar genellikle Ege, Marmara ve Karadeniz bölgelerindeki sahil boylarında yoğunlaşmışlardı. Osmanlı resmî nüfus istatistiklerine göre 1910 yılında Anadolu'da yaşayan Rumların nüfusu 1.77.146 kadardı. Bkz. Justin McCarthy, **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.86-87.

⁹ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.66.

¹⁰ Svoronos, **Yunanistan Nüfusu**, s.12-13.

¹¹ Bkz. Vasıf Gökpınar, **Mora Muhacirleri Meselesi**, (Yayınlanmamış Lisans tezi, İ.Ü. Merkez Kütüphânesi, Nr.6973), İstanbul 1973, s.22-29.

¹² **BOA, HH (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayûn)**, Nr.47727-F; 47762-K.

1881 yılında Tesalya'nın bırakılmasından sonra da, başta bu bölgenin merkezi olan Yenişehir'den olmak üzere, binlerce Müslüman Anadolu'ya göç etmiştir. Bunların bir kısmı Batı Anadolu'daki sahil kasabalarına, diğer bir kısmı da Antalya civarına iskân edilmiştir¹³. Ancak, XIX. yüzyılın sonlarında Yunanistan'ın sebep olduğu en önemli nüfus hareketi, 1897 Girit isyanları sırasında olmuştur. Zira bu isyanlar sırasında Rum asiler tarafından evleri yıkılıp, eşyaları talan edilen on binlerce Giritli Müslüman¹⁴, bulabildikleri vasıtalarla önce İzmir'e gelmişler¹⁵ ve daha sonra Çanakkale'den Adana'ya kadar olan sahil boylarına yerleştirilmişlerdir. Hatta buralarda boş yer kalmadığından, binlerce Giritli göçmen Suriye¹⁶ ve Trablusgarb tarafına gönderilmiştir¹⁷.

Yunanistan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin en önemlisi ise, hiç şüphesiz Balkan Savaşları sırasında olmuştur. Zira, Yunanistan'a bırakılan topraklarda kalan Türkler, Atina Hükümeti'nden gördükleri baskılar yüzünden bütün maddî ve manevî varlıklarını terk ederek Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmışlardır¹⁸. “*Makedonya Mezbahasında*” serlevhasıyla **İkdam** gazetesinde yer alan bir başyazıda, Makedonya'daki Yunan mezalimi bütün detaylarıyla anlatılmakta ve 1912 Kasımı'ndan 1914 Martı'na kadar son 17 ayda gelen göçmenlerin sayısının 242.807 kişiye ulaştığı kaydedilmektedir¹⁹:

¹³ Bkz. Mehmet Yılmaz, **Konya Vilâyetinde Muhacir Yerleşmeleri**, (Yayınlanmamış Doktora tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996, s.239-246.

¹⁴ **Girit** (Cenevre), Nr.1, 2 Şubat 1867, s.1; Nr.9, 6 Nisan 1897, s.3.

¹⁵ **Ahenk**, Nr.992, 6 Teşrinisani 1315 (18 Kasım 1899), s.1.

¹⁶ Suriye'ye gönderilen Girit göçmenlerinden bir kısmı Şam'da Muhacirîn mahallesinde yerleştirilmiştir. Bkz. Popovic, **Balkanlarda İslâm**, s. 313.

¹⁷ Bkz. Yılmaz, **Muhacir Yerleşmeleri**, s.247-257.

¹⁸ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s.133.

¹⁹ **İkdam**, Nr.6173, 16 Nisan 1330 (1914), s.1; **Tasvir-i Efkar** gazetesine göre de, bu sayı 300.000'dir. Bkz. **Yeni Tasvir-i Efkar** gazetesinden iktibasla bkz. **Ahenk**, Nr.5412, 16 Nisan 1330 (1914), s.1.

TABLO I: 1912 Kasımı'ndan 1914 Martı'na Kadar Makedonya'dan Türkiye'ye Göç Eden Muhacirlerin Aylara Göre Dağılımı

Yıllar	Aylar	Miktar
1912	Kasım	8.866
“	Aralık	15.493
1913	Ocak	12.087
“	Şubat	12.088
“	Mart	7.553
“	Nisan	6.725
“	Mayıs	12.813
“	Haziran	9.368
“	Temmuz	21.045
“	Ağustos	29.312
“	Eylül	12.380
“	Ekim	14.764
“	Kasım	17.213
“	Aralık	15.502
1914	Ocak	10.192
“	Şubat	25.060
“	Mart	12.346
Toplam		242.807

Yunanistan'ın Türklere karşı yıllarca jenosit politikası takip etmesine rağmen, Osmanlı aynı şekilde karşılık vermemiş ve yerli Rumlar ülkemizde serbestçe yaşamağa devam etmişlerdir. Nitekim, Rumların yoğun olarak yaşadıkları yerlerden biri olan İzmir'de yayınlanan **Hizmet** gazetesinde şöyle denilmektedir²⁰: “İzmir 300 bin nüfusdan mürekkep ma'mûr bir şehirdir. Herkes terakkiye çalışıyor. Fakat bunun 40 bini Türkçe söylüyor, Türk âdetiyle mütehâllik, Türklük noktasından terakkiye çalışıyor. Kırk elli bini Rumca söylüyor, Yunanistan'da yaşıyor gibi bütün âdâtı Rumca'dır. 3 bin Alman, 5 bin Fransız, 4 bin İtalyan ki; hepsi memleketlerinde yaşıyor gibi hâlâ bir kelime Türkçe bilmiyor, bir Osmanlı ile münasebeti yok”tur.

²⁰ **Hizmet**, Nr.134, 20 Şubat 1303 (3 Mart 1888), s.3.

Zaten bu sırada Yunan kamuoyu da, “başpiskoposlara ‘Hıristiyan Türkler’, askeri komutanlara ‘soyguncular’, aydınlar sınıfına ‘aptallar’ ve Fenerlilere ‘Şeytanın Çocukları’ diyerek” Osmanlı Rumlarından çoğunu dışlamışlar²¹ ve Türkiye’den Yunanistan’a yapılacak Rum göçlerinin önünü kapamışlardır. Yunanistan resmî nüfus istatistiklerine dayanılarak hazırlanan aşağıdaki tablodan da, 1913 yılına kadar Türkiye’den Yunanistan’a kitle göçlerinin olmadığı sonucunu çıkartmak mümkündür²²:

TABLO II: 1821-1113 Yılları Arasında Yunanistan Nüfus İstatistikleri

Yıllar	Yüzölçümü km ²	Nüfusu	Son Bir Yıl İçindeki Nüfus Artışları		Km ² ye Düşen Nüfus
			Artan Nüfus ²³	Artış (o/oo)si ²⁴	
1821	47.516	938.765	--	--	19,76
1828	“	753.400	-185.365	--	15,86
1863	“	1.124.772	14.069	12,50	23,67
1864	50211	1.359.064	234.292	--	27,07
1880	“	1695161	15.691	9,25	33,76
1881	63.606	2.004.991	309.830	--	31,52
1912	“	2.719.422	17.724	6,51	43,02
1913	121.794	4.819.793	2.100.371	--	39,57

1828 yılı istatistiklerinde nüfusun 185.365 kişi azalmış olması Mora İsyanı’ndan kaynaklanmaktadır. Azalan bu nüfusun önemli bir kısmının Türk şehitleri olduğu unutulmamalıdır. 1864’de Yedi Adaların, 1881’de Tesalya’nın ve 1913’de de Makedonya’nın Yunanistan’a katılmasıyla nüfus verilerinde ani artışlar olmuştur.

²¹ Clogg, **Yunanistan Tarihi**, s.62-63.

²² Svoronos, **Yunanistan Nüfusu**, s.20-22.

²³ 1828 yılına ait -185.365 değeri son bir yılda meydana gelen değişim olmayıp, 1821 nüfusuyla kıyaslanarak bulunmuştur.

²⁴ 1821, 1828 yıllarında isyanlar; 1864, 1881 ve 1913 yıllarında da Yedi Adalar, Tesalya ve Makedonya Yunanistan topraklarına katıldığından bu yıllara ait doğal nüfus artışlarını tespit etmek mümkün olmamıştır.

Yeni toprak kazançlarına bağılı olarak görülen bu ani nüfus artışlarını bir tarafa bırakacak olursak, 1828 yılından 1913 yılına kadar geçen devrede Yunanistan'ın yıllık nüfus artışının 15.000 ila 18.000 arasında değıştiğı görülmektedir. Hatta 1863 yılında binde 12,5 olan nüfus artışı, tedricen yarı yarıya azalarak 1912 yılında binde 6,5'e kadar gerilemiştir. Son zamanlarda sadece Selânik vilâyetini şenlendirmekten bile acizdir. Bunun için dışardan nüfus transferine ihtiyaç duyulmuştur²⁵. Göçmen çekebileceğı ülkelerin başında da Kafkasya ve Güney Rusya gelmektedir²⁶. Fakat buralardan göçmen kabul etmeye başlaması, Türkiye Rumlarını da harekete geçirecektir.

Nitekim Türkiye'den Yunanistan'a doğru ilk ciddi nüfus hareketi, 1914 baharında gerçekleşmiştir. Yunan tarafına göre bu göçün sebebi, Osmanlı Hükümeti'nin göttüğü tehcir politikasıdır. Zira, Batı Anadolu'da çete kılığına sokulan bazı askerler Rum köylerine saldırmış, onlardan bazılarını öldürmüş, bazılarının da evlerini yakarak, Rumları göçe zorlamıştır²⁷.

Yunan tarafının iddialarını reddeden Osmanlı'ya göre ise, bu göçün asıl sebebi Venizelos Hükümeti'nin Rumları kışkırtmasıdır. Zira 7 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan kanunla, askerlik bedelinin kaldırılarak²⁸ Gayrimüslimlere kur'a yükümlülüğünün getirilmesi²⁹ Rumların tepkisine sebep olmuştur. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Atina

²⁵ Köylü, Nr.9265, 20 Kanunuevvel 1334 (1 Ocak 1919), s.1.

²⁶ Bu konuda bkz. **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi I: Balkanlar'da Yunan Mezâlimi**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995, s.281,

²⁷ **BOA, DH-ŞFR (Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemî)**, Nr.41/85.

²⁸ Gayrimüslimlere askerlik yükümlülüğü getiren kanunun Meclis-i Mebusan'da görüşülmesi sırasında söz alan İstanbul mebusu Kozmîdi Efendi, Serfice mebusu Yorgo Boşo Efendi ve Erzurum mebusu Ohannes Varteks Efendi gibi Gayrimüslim mebuslar kanunun uygulama safhasıyla ilgili bir çok itirazda bulunmakla beraber, Gayrimüslimlerin askere alınmalarını "*Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında eşitlik fikrini yerleştirmek için askerlik yapmak şarttır*" gibi sözlerle olumlu karşılamışlardır. Bkz. **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, C.V, (13Haziran-16 Temmuz 1325), Ankara 1988, s.132-136; 168-172; 175-196; 311-313; 325-332.

²⁹ Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle 1299-1304 doğumlular, başka bir ifadeyle 21-26 yaş arası olanlar askere çağırılmıştır. Bkz. **Ufuk Gülsoy, Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg Yayınevi, İstanbul 2000, s.138-139.

Hükümeti'nin el altından kışkırtması, kur'a sırası gelen binlerce Rum gencinin firarla Yunanistan'a kaçmasına sebep olmuştur³⁰. Ancak iş bununla da kalmamıştır. Çünkü bu sırada Makedonya'yı Rumlaştırmak isteyen Venizelos Hükümeti'nin firarilere kucak açması³¹, hem firarilerin sayısının artmasına sebep olmuş³², hep de Yunanistan'ın yönlendirmesi ile bunların geride bıraktıkları akrabalarına yazdıkları mektuplarda, "*Anadolu'daki topraklarınızdan ayrılmaktan tereddüt etmeyiniz, o tarafların hiçbir kıymeti yoktur, her neniz varsa satıp ve bırakıp ve metropolithane ile hesaplarınızı tesviye edip bu cihete geliniz*" demeleri, Trakya ve Batı Anadolu'da yaşayan Rumları harekete geçirmiştir³³. Sadece Edirne vilâyetinden kaçan firarilerin sayısının 12 bin kişiye ulaştığı düşünülecek olursa³⁴, bunların geride bıraktıkları akrabaları üzerinde ne kadar etkili oldukları daha iyi anlaşılacaktır.

B-GÖÇLER

1-Trakya'dan Göçler

Trakya Rumlarının Yunanistan'a ilk toplu göçü, 1914 Nisanı'nda Edirneli Rumların hicreti ile başlamış ve Saray kazasına tâbi Yovani köyünün muhacereti ile de kırsal alanlara yayılmıştır. İlk giden kabilelerin başını zengin Rumlar çekmiştir. Zaten zengin olan bu kişiler, mal ve mülklerini satıp, paralarını keselerine koyduktan sonra İstanbul ve Tekirdağ iskeleleri üzerinden sessizce gitmişlerdir³⁵. İskelelerdeki görevliler tarafından engel olunmak istenildiğinde, kendi arzuları ile göç ettiklerine dair bir senet çıkartmışlardır. İkna edilebilenlerden bir kısmı

³⁰ **Yeni Tasvir-i Efkar**, Nr.1062, 15 Nisan 1330 (1914), s.1.

³¹ Makedonya'yı Rumlaştırmak isteyen Atina Hükümeti'nin burada Türklere karşı giriştiği mezalim onlarca arşiv vesikasıyla sabittir. Bkz. **Balkanlar'da Yunan Mezâlimi**, s.61 vd.

³² Balkan Savaşları sırasında, 58.000 km² kadar yeni toprak kazanan Yunanistan, ileride bazı Balkan ülkelerinin Makedonya üzerinde hak iddia etmelerini önleyebilmek için, buraları hızla Rumlaştırmaya ihtiyaç duymuştur. Bu sırada Rusya'ya kadar hususî memurlar göndererek, dış ülkelerde yaşayan Rumları Makedonya'ya davet etmiştir. Özellikle Kafkasya'dan çok sayıda Rum gelmiştir. Bkz. Yunus Nadi, "*Muhacirlerin İskânı*", **Yeni Tasvir-i Efkar**, Nr.1100, 23 Mayıs 1330 (1914), s.1; **Ahenk**, Nr.5395, 26 Mart 1330 (1914) s.3.

³³ **Sabah**, Nr.8902, 16 Haziran 1330 (1914), s.1.

³⁴ **Ahenk**, Nr.5413, 17 Nisan 1330 (1914), s.1; **Tanin**, Nr.1919, 14 Nisan 1330 (1914), s.1.

³⁵ **İkdam**, Nr.6168, 11 Nisan 1330 (1914), s.1.

geri dönmekle beraber, gitmekte ısrar edenler serbest bırakılmıştır³⁶. Bu göç hadisesinde âdeta bir lokomotif görevi yapan ilk kabileyi Babaeski, Kırkkilise, Uzunköprü, Malkara, Keşan, Çorlu, Silivri, Midye, Ereğli ve Tekirdağ Rumları takip etmiş ve kısa sürede muhacirlerin sayısı 20.000'ne yaklaşmıştır³⁷.

Atina Hükümeti'ne göre bu göçün sebebi, Türk çetelerinin el altından halkı tehdit ederek göçe zorlamasıdır. Eski Meclis-i Mebusan reislerinden Halil Mentеше de bu fikre katılarak anılarında şöyle demektedir. *“Talât Bey, Balkan Harbi'ndeki hıyanetleri tebarüz eden anâsırdan memleketi temizlemeyi ön safa almıştı... Fakat bu çok ihtiyat isteyen bir işti. Zira yeni bir harbi doğurabilirdi. Alınan tedbirler şu oldu: Valiler ve diğer memurin resmen işe müdahale eder görünmeyecek, cemiyetin teşkilatı işi idare edecek. Bir vak'a ihdas edilmeyecek, yalnız Rumlar ürkütülecek, bu talimat dahilinde harekete başlandı. Balkan Harbi'ndeki hıyanetlerinin tepkisine maneviyatı bozulmuş olan Rum halkı gitmek üzere ayaklandı.*^{38”}

Bu gibi görüşlere itiraz eden Babiâli'ye göre ise, Bulgar işgalini fırsat bilip, yakın komşularına bile birçok kötülük yapan Rumlar, Türkler bizden mutlaka intikam alacaktır diye, vaktiyle yaptıkları kötülüklerden ürkmüşlerdir. Zira Balkan Savaşı'ndan sonra Edirne valisi Hacı Adil Bey tarafından yaptırılan bir araştırmaya göre, Edirne vilâyetinde mevcut 475 köyde 33.154 Müslüman evi yıkılırken, sadece Edirne merkezinde 40.000 öküz sahip değiştirmiştir. Kasabalarda da 12.455 Müslüman evi tamamen imha edilmiştir. Yalnızca Vize kasabasında ahalinin zararı 1.360.000 lirayı bulmuştur. Savaşın sona memleketlerine geri dönen birçok Edirneli sivil, kendi hanesine ait kapı ve pencereleri yeni yapılmış evlerde takılı bulmuştur. Birçoklarının ev eşyaları ise, hâlâ başka bir mahallede ve başka birinin üzerindedir³⁹. Göç eden Trakya Rumlarından bir çoğunun Yunanistan tarafından jandarma veya piyade sınıfına gönüllü kabul edilmeleri, bu göç hareketini hızlandırmıştır⁴⁰.

³⁶ BOA, DH-KMS, Nr. 19/68, lef. 3, 16. Bkz. Belge I.

³⁷ Tercüman-ı Hakikat, Nr.11865, 10 Nisan 1330 (1914), s.2.

³⁸ Bkz. Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları, Hüriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s.165-166.

³⁹ Peyam, Nr.231, 27 Haziran 1330 (1914), s.1.

⁴⁰ Tanin, Nr.1980, 14 Haziran 1330 (1914), s.1.

Burada İstanbul Hükümeti'nin haklı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, ne o dönemin basınında, ne de arşiv vesikalarında Türk çetelerinin Rum köylerini bastıklarına dair önemli bir vesikaya rastlanmamaktadır. Halbuki, I. Dünya savaşı sırasında güvenlik sebebiyle sahil boylarında yaşayan Rumların Kastamonu ve Konya gibi daha iç bölgelere tehcir edildiklerine dair çok sayıda belge ve haber vardır. O halde, dönemin arşiv vesikaları ayıklanmamıştır⁴¹. Anlaşılan odur ki; bu sırada Rumlar arasında bir takım asılsız söylentiler çıkmıştır. Halil Menteşe gibi bazı devlet adamlarımız da hatıralarını emekli olduktan sonra yazdıklarından, bu dönemin olaylarını I. Dünya Savaşı olayları ile karıştırmaktadırlar.

Öte yandan Trakya Rumlarının topluca göç ettiklerinin duyulması üzerine, Avrupa devletlerine bir nota vermeye hazırlanan Patrikhâne, son anda bundan vazgeçmiş ve Rusya'yı devreye sokmuştur. Böylece sanki kendisini şarktaki Ortodoksların hamisiymiş gibi göstermeye çalışan Rus sefiri, Babîâli'den bir randevu talep etmiş ve Dahiliye Nazırı Talat Bey'le görüşmüştür. Her iki tarafın ılımlı bir tutum izlediği bu görüşme sırasında, Patrikhane'nin şikayetleri üzerinde durulmuş ve göçe kalkışan Rumlara nasihat etmek üzere Patrikhâne tarafından bir heyet teşkil edilmiştir⁴². Tekirdağ ve Edirne tarafına gönderilmek üzere, İnoz Metropolit'i Yovakim Efendi'nin başkanlığında piskoposlardan kurulan bu heyet, vapurla Midye'ye gönderilmiştir⁴³. Fakat hiçbir sonuç alınmamıştır. Çünkü Yovakim ve arkadaşları tarafından 22 Nisan 1914 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne çekilen bir telgrafta, Vize Kaymakamlığı tarafından yola çıkmalarına izin verilmediğinden beş gündür bekletilmekte oldukları Midye'den geri döneceklerini bildirmişlerdir⁴⁴.

Rus sefiriyle yaptığı görüşme sırasında, bizzat Trakya'ya kadar giderek bölgede araştırma yapacağını bildiren Talat Bey, eğer birtakım devlet memurlarının hatası varsa bunların şiddetle cezalandırılacağını söylemiştir. Fakat şimdiye kadar elde edilen birçok delilden de anlaşılacağı üzere, bu göçün Atina tarafından tertip veya teşvik

⁴¹ Bkz. BOA, DH-ŞFR, Nr. 54/159; 54/180; 54/224.

⁴² BOA, DH-KMS (Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti), Nr.19/45, lef.9.

⁴³ BOA, DH-KMS, Nr.19/45, lef.13.

⁴⁴ BOA, DH-KMS, Nr.19/45, lef.22. Bkz. Belge II.

edildiğinin anlaşılması halinde, engel olunmayacağı bildirilmiştir⁴⁵. Bu görüşmeden sonra Çorlu'ya kadar giden Talat Bey, Rum ileri gelenleriyle de görüşmek suretiyle bölgede gerekli araştırmaları yapmıştır. Dönüşünde basına yaptığı açıklamalardan da anlaşıldığına göre, devlet memurlarının herhangi bir hata ve baskısı görülmemiştir. Talat Bey'e göre bu göçün iki sebebi vardır. Bunlardan ilki asker firarileri meselesi, ikincisi ise Balkan Savaşları sırasında Rumlardan bazılarının komşularına veya kimsesiz kişilere kötülük yapmalarıdır⁴⁶.

Yapılan araştırmalarda Türk tarafının herhangi bir hatasının tespit edilememesine rağmen, gerekli tedbirleri almayı ihmal etmeyen Talat Bey, Trakya Rumları arasında başlayan bu göç hareketini kısa sürede durdurmaya muvaffak olmuştur. Gazeteler aracılığı ile halka da duyurulan bu tedbirlerden bazıları şunlardır⁴⁷:

1. Köylerinden henüz ayrılmamış olanların muhaceretlerine kesinlikle izin verilmemesi.
2. Müslümanlar arasında, Rumları göçe teşvik edenler varsa bunlara göz yumulmaması ve bu gibilerin işledikleri suçların derecelerine göre cezalandırılması.
3. Kendi rızalarıyla göç etmekte ısrar edenlerin topluca gitmelerine müsaade edilmemesi, fakat Tekirdağ iskelesinden vapura binmek şartıyla münferiden gidenlere de engel olunmaması.
4. Muhacir almak üzere, Midye ve Ereğli iskelelerine vapurların uğramasının yasaklanması ve buradaki iskele memurlarının da göçmenlerin vapurlara binmelerine kesinlikle izin vermemesi.
5. Göç etmek isteyen Rumların eşyalarını gasbetmek veya kelepirci bir fiyatla satın almak isteyen fırsatçılara göz yumulmaması. Bunlardan suçları sabit görülenlerin adliyeye sevk edilmesi, şüpheli olanların ise vilâyet haricine sürülmesi.

⁴⁵ **Tanin**, Nr.1922, 17 Nisan 1330 (1914), s.1.

⁴⁶ **İkdam**, Nr.6168, 11 Nisan 1330 (1914), s.1; **Tanin**, Nr.1920, 15 Nisan 1330 (1914), s.1.

⁴⁷ **Tanin**, Nr.1919, 14 Nisan 1330 (1914), s.1; **Tercüman-ı Hakikat**, Nr.11868, 13 Nisan 1330 (1914), s.1; **Ahenk**, Nr.5411, 15 Nisan 1330 (1914), s.1, Bu hususta ayrıca bkz.**BOA, DH-ŞFR**, Nr.40/38; 40/64; 40/160.

6. *Vilâyet dahilinde her ne sebeple olursa olsun hiç kimsenin silâh taşımaması.*
7. *Jandarma tabur komutanlıkları tarafından kurulacak olan seyyar takip müfrezelerinin sürekli çevrede dolaştırılarak asayişin sağlanması.*

2.Batı Anadolu'dan Göçler

Yukarıda alınan tedbirler sayesinde arkası kesildi sanılan Rum göçleri, henüz aradan bir ay bile geçmeden, başta Ayvalık olmak üzere İzmir'den Çanakkale'ye kadar olan sahil kasabalarında yeniden ortaya çıkmıştır. Özellikle Karacabey, Akçay, Bandırma, Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Soma, Bergama, Urla ve Çeşme civarında sakin olan Rumların birçoğu iskelelere dökülmüş ve bulabildikleri vasıtalarla Midilli ve Sakız adalarına doğru göç etmeye başlamışlardır. Ayrıca binlerce Rum'un da, yollarda olduğu veya göç hazırlıkları içinde buldukları haber alınmıştır⁴⁸. Meselâ, Çeşme ve civarında yaşayan Rumlar, hiçbir baskı görmedikleri halde⁴⁹ Yunanistan tarafından uydurulan çete söylentilerinin etkisiyle hemen hepsi göç etmiştir⁵⁰. Bu göçün yasaklanması için Urla Kaymakamlığı'na gerekli talimat verilmiş ve ihtiyaç duyulan yerlerde devriyeler dolaştırılarak asayişin muhafazasına çalışılmıştır. Ayrıca Karşıyaka Metropolitisi başta olmak üzere, bölgenin ileri gelen muteber kişilerinden bir nasihat heyeti kurularak, Urla, Karaburun ve Çeşme tarafına gönderilmiştir⁵¹.

Bu sırada, vaktiyle Makedonya'dan zorla atılan⁵² ve geçici göçmen kamplarında aylardır bekletilen muhacirlerden bazılarının, firarilere ait boş evlere yerleştirilmesi⁵³, Batı Anadolu'daki Rumların

⁴⁸ **Yeni Tasvir-i Efkar**, Nr.1116, 8 Haziran 1330 (1914), s.3.

⁴⁹ Patrikhane'nin emri üzerine bu sırada bir çok Rum okulu kapatılmıştır. Kasıtlı olduğu her halinden belli olan bu karar üzerine, kapatılan okullardaki öğretmenlerin artık öğretmenlikle bir alakalarının kalmadığını düşünen Harbiye Nezareti, bu okullarda çalışan öğretmenleri askere alması bu göç hareketini hızlandırmıştır.

⁵⁰ **İkdam**, Nr.6226, 8 Haziran 1330 (1914), s.5.

⁵¹ **BOA, DH-KMS**, Nr.19/62, lef.8-10. Bkz. Belge III.

⁵² Meselâ 1914 Nisanında Selânik'ten gelen 3.000 İslâm muhacir gemilerle İzmir ve Trakya'ya sevk edilmiştir. Bkz. **Le Moniteur Oriental**, Nr.9417, 24 Avril (Nisan), 1914, s.1.

⁵³ Galip Kemali Söylemezoğlu, **Canlı Tarihler, Hatıralar, Atina Sefareti (1913-1916)**, İstanbul 1946, s.107.

heyecanını büsbütün arttırmıştır. Meselâ, **Moniteur** gazetesinin haberine göre, Dikili ve Foça'da 820, Çeşme'de de 150 hane Müslüman aile bu şekilde iskân edilmiştir⁵⁴. Avrupa kamuoyunun dikkatini çekmek isteyen Patrikhane'nin, Rumlar arasında muhacir yerleştirilmesini bahane ederek, bazı Rum köylerindeki okulları kapatması ve buna karşılık Babîâli'nin de bu okullardaki Rum öğretmenleri askere çağırması, zaten var olan gerginliği daha da arttırmıştır.

Nitekim, Çeşme tarafına gönderilen 150 hane Rumeli göçmenini protesto eden Rumların çoğu, eşyalarını dahi almadan Yunan istibotlarıyla Sakız Adası'na gitmişlerdir. İçlerinden bazıları İzmir'e uğramak istemişse de, buradaki Rumlar arasında da göç fikrinin uyanmasına sebep olmalarından korkulduğundan buna izin verilmemiştir⁵⁵. Rumlardan çoğu kendi arzu ve rızaları ile göç ettiklerine dair bir senet verdiklerinden, daha başka önlemleri almak mümkün olmamıştır⁵⁶.

Çeşme'de Rum olarak sadece 13 aile ile, 17 bekâr kalmıştır. Bekârların da, yakın akrabalarıyla birlikte ailelerini Yunanistan'a gönderen erkeklerden oldukları anlaşılmaktadır. Geride kalanlarla görüşülmüş ve şimdiye kadar hiçbir saldırıya maruz kalmadıkları halde, niçin göç ettikleri sorulmuştur. Alınan cevaplarda ise, çete söylentileri yüzünden korkuya kapılan kadınların teşvikiyle göç ettiklerini söylemişlerdir⁵⁷.

Bir çok araştırmacı tarafından burada da bir hataya düşülmekte ve 1914 yılında Batı Anadolu'dan yapılan Rum göçleri de bir tehcir hareketi olarak değerlendirilmektedir⁵⁸. Halbuki bölgede olağan olan bazı küçük hadiselerin dışında, Türk çetelerinin Rum köylerini bastıklarına dair

⁵⁴ **Le Moniteur Oriental**, Nr.9476, 3 Jullet (Temmuz) 1914, s.1; I. Dünya Harbi sırasında da Balıkesir civarındaki boş Rum köylerine İzmir muhacirleri yerleştirilmiştir. Bkz. **BCA, TİGM (Toprak İskan Genel Müdürlüğü Katalogu)**, Nr.29.10.1919, 272-10, 1.6.4, lef. 1-2.

⁵⁵ **BOA, DH-KMS**, Nr.19/62, lef.5/2. Bkz.Belge IV.

⁵⁶ **BOA, DH-KMS**, Nr.19-68, lef.3.

⁵⁷ **İkdam**, Nr.6226, 8 Haziran 1330 (1914), s.5.

⁵⁸ Bkz. Bayram Bayraktar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s.15672.

kuvvetli deliller yoktur. Hatta bazı çete söylentilerinin Yunanlılar tarafından kasıtlı olarak çıkarılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zira bu sırada Batı Anadolu'da huzuru bozarak daha fazla göçmen çekmek isteyen Yunanistan, Midilli ve Sakız gibi yakın adalarda oluşturdukları bazı çeteleri Anadolu yakasına göndermiştir. Nitekim Rumlardan kurulan bir çete, 28 Mayıs 1914 Çarşamba günü Karaburun'a saldırmış ve karakolda bulunan Jandarma eri Süleyman ile Reji korucusu Abdurrahman'ı şehit etmiştir⁵⁹. Arkasından da Denizkıran mahallesine saldırmıştır. Bu ani baskın üzerine ahali, elinde bulunan kırık-dökük tüfeklerle kendilerini müdafaaya çalışmıştır. Nihayet bir saat kadar süren silâhlı çatışmadan sonra geri çekilmişlerdir⁶⁰. Fakat bu sırada yanlarına aldıkları kadın ve çocuklardan beş rehineyi Karaburun dışına çıkınca öldürmüşlerdir⁶¹.

Bundan birkaç gün sonra da, Seferihisar sahillerinde dolaşmakta olan ufak bir vapurdan kayıklarla karaya çıkan 60 kişilik bir çete, liman civarında bulunan karakola saldırmıştır. Fakat jandarma tarafından kendilerine karşılık verildiğinden korkuya kapılarak kaçmışlardır⁶².

Öte yandan Bergama'da yaşayan Rumların da Çeşme Rumları gibi eşyalarını yanlarına almadan topluca göç ettikleri görülmüştür. Evvela bunların işyerlerinin yağma edilmemesi için Hükümet tarafından her türlü tedbir alınmıştır⁶³. Hatta dükkânlarda bulunan bazı malların bozulup heba olmaması için, özellikle İzmir Ticaret Odası'nın Rum asıllı üyelerinden kurulan bir müzayede komisyonu marifetiyle, bu türden malların satışı sağlanmıştır. Ayrıca Fransız, Alman ve İtalyan konsoloslarıyla mutabakata varıldıktan ve gerekli belgeler gösterildikten sonra, Rumların geride bıraktıkları borçlarının tasfiyesi de mümkün olabilmiştir⁶⁴. Benzeri tedbirlerin diğer kasabalarda da alındığı

⁵⁹ **Peyam**, Nr.207, 4 Haziran 1330 (1914), s.2.

⁶⁰ **Sabah**, Nr.8894, 8 Haziran 1330 (1914), s.2.

⁶¹ **Tanin**, Nr.1976, 10 Haziran 1330 (23 Haziran 1914), s.5; I. Dünya Savaşı ve Mütareke dönemlerinde bir çok Rum çetesi ortaya çıkmış ve bunlar hem Rum hem de Türk köylerini soymuşlardır. Bkz. Bayraktar, **Ayvalık**, s.48-56.

⁶² **İkdam**, Nr.6224, 6 Haziran 1330 (1914), s.2.

⁶³ **BOA, DH-KMS**, Nr.19/73, lef.2.

⁶⁴ **BOA, DH-KMS**, Nr.19/73, lef.5.

anlaşılmaktadır⁶⁵. Daha sonra da, Rumlardan kalan metrûk konumdaki zeytinlik ve meyve bahçelerinin yağmalanması önlenmiş⁶⁶ ve bunların sıhhatli bir şekilde işletilebilmesi için genelgeler çıkartılarak gerekli tedbirler alınmıştır⁶⁷.

Batı Anadolu'da başlayan göç haberlerinin İstanbul'a ulaşmasıyla yeniden harekete geçen Dahiliye Nazırı Talat Bey, ilgili vali ve mutasarrıflara birer telgraf çekerek, göçün derhal yasaklanmasını ve yollara dökülenlerin köylerine geri gönderilmelerini istemiştir⁶⁸. Ayrıca yanında Emniyet Umum Müdürü İsmail Bey ile Özel Kalem Müdürü Fuat Bey olduğu halde⁶⁹, bölgede inceleme yapmak ve gerekli tedbirleri almak üzere Bandırma yoluyla Balıkesir'e hareket etmiştir⁷⁰. Her gittiği yerden gazetelere telgraf çeken Talat Bey, yaptığı araştırmalar sırasında elde ettiği bilgi ve izlenimleri kamuoyuna duyurmuştur.

Yine Talat Bey'in anlattıklarına göre; Burhaniye kazasına bağlı Türk köylerinde birkaç hane halinde yaşayan Rumların tamamı bir hafta kadar önce göç etmişlerdir. Bu sırada kaza merkezindeki 57 hane ile, Dere-i Kebir adlı İslâm köyünde sakin olan 53 hane ikna edilerek evlerine geri gönderilmiştir. Edremit merkeziyle, bu kazanın 16 köyündeki Rum ahali ise, henüz Talat Bey gelmeden önce göç etmiştir. Öte yandan Rumların ekserisi ani olarak göç ettiklerinden, geride bıraktıkları eşyalarını çalan 41 kişi yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir. Yunan iddialarının aksine, bu sırada Edremit Hıristiyanlarından ölen veya yaralananlar bulunmadığı halde, bir Müslüman'ın ağır şekilde yaralandığı görülmüştür⁷¹.

⁶⁵ BOA, DH-KMS, NR.19/70, lef.2. Bkz. Belge V.

⁶⁶ BCA, TİGM, 21.10.1918, 272-10, 1.2.30, lef.1.

⁶⁷ BCA, TİGM, 27.07.1918, 272-10, 1.2.14, lef.1.

⁶⁸ BOA, DH-ŞFR, Nr.41/171, 12.B.1332 tarihli telgraf sureti.

⁶⁹ Tanin, Nr.1963, 28 Mayıs 1330 (1914), s.1.

⁷⁰ Sabah, Nr.8901, 15 Haziran 1330 (1914), s.1.

⁷¹ Peyam, Nr.204, 1 Haziran 1330 (1914), s.1; Bu sırada Rumlar tarafından bir çok asılsız haber uydurulmuştur. Meselâ 5 subaydan oluşan bir Türk çetesinin Torbalı ve Selçuk taraflarında 10 Rum'u öldürdüğü ihbar edildiyse de bunun aslının olmadığı anlaşılmıştır. Le Moniteur Oriental, Nr.9484, 15 Juillet (Temmuz) 1914, s.1.

Bu sırada 800 haneli Küçükköy halkının göç etmek üzere Ayvalık'a gelmesi, Ayvalık'ta karışıklıklara sebep olmuş ve bu ortam içinde Ayvalık Rumları da göç hazırlıklarına başlamıştır⁷². Fakat daha önce Yunanistan'dan talep ettikleri 4-5 vapurun gelmesini beklerken, Ayvalık kaymakamı tarafından ikna edilerek evlerine geri gönderilmişlerdir. Yapılan soruşturmalardan sonra, şimdiye kadar Ayvalık'ta hiç kimsenin malı gasp edilmediği gibi, hiç kimsenin burnu dahi kanamamıştır. Çanakkale mutasarrıflığından alınan telgraftan anlaşıldığına göre, bu livaya bağlı Ayvacık kazasının Rum köyleri tamamen, diğer kazalardakiler de kısmen göç etmişlerdir⁷³.

Yine, Yunanistan tarafından yapılan propaganda ve teşvik neticesinde, Karacabey Rumları kabileler halinde Mudanya'ya doğru inmeye başlamışlardır. Hükümetin telkinlerini dinlemedikleri gibi, telefon tellerini de kesip, yolları tutarak kendilerinden başka hiç kimsenin geçmesine izin vermemişlerdir⁷⁴. Üzerlerine gönderilen jandarmalara, asker firarilerinden oluşan bir Rum çetesi tarafından ateş açılmıştır⁷⁵. Nihayet, İstanbul'dan gelen jandarma müfrezesi sayesinde güçlükle evlerine gönderilebilmişlerdir⁷⁶.

Keza, Mihran oğlu Kosti başta olmak üzere, bazı kişilerin "Türkler ve Çerkesler sizi kesecekler" diye propaganda yapması üzerine⁷⁷; Bandırma, Erdek, Kırmastı ve Mihaliççık civarındaki Rumlar da göç teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bunlardan Bandırma ve Erdek Rumları hükümetin telkinleriyle geri dönmüşlerse de, Kırmastı ve Mihaliççık civarındaki bazı köylerden yola çıkanlar ise ikna edilememiştir⁷⁸. Bu sırada Bergama'dan Dikili'ye ve Urla'dan Çeşme'ye kadar olan sahil kasabalarındaki Rumlar da göç amacıyla İzmir'e

⁷² BOA, DH-KMS, Nr.19/62, lef.11.

⁷³ Tanin, Nr.1668, 1 Haziran 1330 (1914), s.2-5.

⁷⁴ Tanin, Nr.1681, 5 Haziran 1330 (1914), s.4.

⁷⁵ Tanin, Nr.1973, 7 Haziran 1330 (1914), s.4

⁷⁶ Tanin, Nr.1974, 8 Haziran 1330 (1914), s.2.

⁷⁷ Tanin, Nr.1972, 6 Haziran 1330 (1914), s.2.

⁷⁸ Tanin, Nr.1977, 11 Haziran 1330 (1914), s.2.

gelmişler⁷⁹ ve içlerinden bazıları Metropolithane'den gönderilen bir heyetin refakatinde gemilere binerek Midilli'ye gitmişlerdir⁸⁰.

Özellikle Midilli ve Sakız'a giden Rumlar buralardaki Türklere çok zarar vermişlerdir. Çünkü Rum göçmenleri tarafından mal ve mülkleri gasp edilen yüzlerce Midillili Müslüman, aileleriyle birlikte evlerinden atılmış, gittikleri limanlarda Türkiye'ye göç izni verilmemiştir. Bunlardan önemli bir kısmı, Yunan Hükümeti tarafından hayvan ahırlarına veya tütün depolarına yerleştirilmiştir⁸¹. Yine Sakız'a giden Rumların, Türkler bize zulmediyorlar diye propaganda yapmaları üzerine galeyana gelen Yunan jandarması "*Daha burada mısınız? Köpekler!*" sözleriyle Müslümanlara saldırmış ve birçoğunu sopalarla dövmüştür. Anadolu'ya göç izni verilmeyen Sakızlı Müslümanlar, sonunda Düyûn-ı Umumiye İdaresi'ne sığınmak zorunda kalmışlardır⁸².

Bu sırada Nazilli, Aydın, Söke ve Tire civarında yaşayan Rumlar arasında da göç temayülü görülmüştür. Fakat bir nasihat heyetiyle birlikte Nazilli'ye kadar giden Talat Bey, Rumları teskin etmiş ve bu bölgeden yapılacak göçleri durdurmayı başarmıştır⁸³.

Öte yandan, Batı Anadolu'dan göçlerin başlamasıyla beraber, Türk çeteleri Rum köylerini basıyor ve halkı cebren göçe zorluyorlar diye suçlayan Yunanistan, Osmanlı Devleti'ni mütemediyen Batı'ya şikayet etmiştir. İzmir gezisi öncesi bu türden asılsız iftiraları bertaraf etmek isteyen Talat Bey, Avrupa Devletlerinin İstanbul sefirlerine müracaatla, her sefaretten birer kişinin katılımıyla oluşturulacak bir heyetin kendilerine refakat etmesini rica etmiştir⁸⁴. 19 Haziran 1914 tarihinde Yeniköy'deki Avusturya sefaretinde bir toplantı yapan sefirler, konuyu kendi aralarında müzakere etmişlerdir. Bir hayli uzun ve tartışmalı geçen bu müzakere sırasında Almanya sefiri, elçilik başkatiplerinden oluşacak

⁷⁹ **BOA, DH-KMS**, Nr.19/62, lef.10; **DH-ŞFR**, Nr.41/210, Kalem-i Mahsus'tan Dahiliye Nazırı'na 15.B.332 tarihli tel.

⁸⁰ **BOA, DH-ŞFR**, Nr.41/128, Kalem-i Mahsus'tan Dahiliye Nazırı'na 16.B.332 tarihli tel.

⁸¹ **Tanin**, Nr.1681, 5 Haziran 1330 (1914), s.1.

⁸² **Tanin** Nr.1963, 28 Mayıs 1330 (1914), s.1.

⁸³ **BOA, DH-KMS**, Nr.19/68, lef.11.

⁸⁴ **Sabah**, Nr.8894, 8 Haziran 1330 (1914), s.2.

bir heyetin kurulmasını teklif etmiştir. Fakat meselenin bu kadar ciddi olmadığını söyleyen diğerleri ise, sadece sefaret tercümanlarından kurulacak bir heyetin yeterli olacağını söylemişlerdir⁸⁵. Nihayet Fransa ve Rusya baş tercümanları ile İtalya ve Almanya ikinci ve Avusturya'nın da üçüncü tercümanının katılımıyla bir "*Tercümanlar Heyeti*" kurulmuştur. Birkaç gün sonra Bandırma üzerinden İzmir'e doğru yola çıkan bu heyete, İzmir'de bulunan İngiltere üçüncü tercümanı da iştirak etmiştir⁸⁶.

Talat Bey ile İzmir'de bir görüşme yapan "*Tercümanlar Heyeti*"ne, Batı Anadolu'da diledikleri gibi araştırma yapabilecekleri bildirilmiştir. Hatta kendilerine, her türlü yardımın yapılabileceği hatırlatılmıştır⁸⁷. Bu heyetin bölgede yaptığı 20 günlük bir araştırmadan sonra Yunanistan'ı haklı çıkaracak hiçbir delile rastlanmamıştır. Zaten heyet tarafından tutulan raporda da⁸⁸, Rumların herhangi bir tazyikten değil, kendiliklerinden göç ettikleri belirtilmiştir⁸⁹.

C-NÜFUS MÜBADELESİ TEŞEBBÜSÜ

Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi fikri, ilk defa Atina sefirimiz Galip Kemali Bey tarafından düşünülmüş ve Venizelos ile Makedonya konusunda yapılan bir görüşme sırasında, şahsî bir mütalâa olarak ortaya atılmıştır. Tamamen Babiâli'nin bilgisi dışında ve gayr-i resmî yollardan yapılan bu teklife göre: "*Makedonya'daki Müslümanlar ile Aydın vilâyetinde meskûn Rumlar*" karşılıklı olarak mübadele edileceklerdir⁹⁰.

Mübadele işine Türk tarafından daha arzulu olduğu anlaşılan Venizelos ise, Babiâli'nin de oluru alındıktan sonra, bu teklifin resmî yollardan kendisine ulaştırılmasını istemiştir. Nitekim Sadrazam Sait Halim Paşa'nın da oluru alındıktan sonra, 18 Mayıs 1914 tarihinde resmî yollardan yapılan teklife verdiği cevapta, Trakya Rumlarının da mübadeleye dahil edilmesini arzuladığını bildirmiştir. Ayrıca, her iki

⁸⁵ **Peyam**, Nr.211, 8 Haziran 1330 (1914), s.1.

⁸⁶ **BOA, DH-KMS**, Nr.19/68, lef.20.

⁸⁷ **Sabah**, Nr.8902, 16 Haziran 1330 (1914), s.1.

⁸⁸ **İkdam**, Nr.6229, 11 Haziran 1330 (1914), s.2.

⁸⁹ **Köylü**, Nr.9215, 14 Şubat 1335 (1919), s.1.

⁹⁰ Söylemezoğlu, **Hatıralar**, s.101-102; Bkz, **Peyam**, Nr.215, 12 Haziran 1330 (1914), s.1.

taraftan şimdiye kadar karşılıklı olarak hicret etmiş veya bundan sonra kendi rızalarıyla hicret edecek olanların geride bırakacakları emlâkin kıymetleri hesap edildikten sonra, aradaki farkın ilgili hükümetler tarafından ödenmesini önermiştir⁹¹.

Bu şartlar altında Galip Kemali Bey ile Yunan Dışişleri Bakanı Streit arasında başlayan ve bir hayli tartışmalı geçen görüşmelerden sonra, “*Trakya ile İzmir Vilâyeti dahilinde, Boğazlara kadar meskûn Rumlarla, Makedonya ve Yunan Epir’inde mukim Müslümanlar*”dan kendi rızalarıyla muhaceret etmek isteyenlerin mübadele kapsamına alınmalarına karar verilmiştir⁹². Buna göre, göçmenlerin geride bırakacakları emlâkin kıymetleri kurulacak olan bir muhtelit komisyon tarafından tespit edildikten sonra, mübadele işlemlerine başlanılacaktır. Her iki taraftan ikişer üyenin katılımıyla teşkil edilecek olan bu komisyonda, anlaşmaya varılamayan konular, ilgili hükümetler tarafından seçilecek uluslararası bir hakeme (tahkime) götürülecektir⁹³.

Kısa süre sonra İzmir’de çalışmaya başlayacak olan Muhtelit Mübadele Komisyonu’nda Türk tarafını eski Atina sefirlerinden Muhtar Bey ile İzmir Mülkiye Müfettişi Şükrü (Kaya) Bey’in temsil etmesi uygun görülmüştür⁹⁴. Yunanistan tarafından ise General Konsolos M.Dimaras ile Tsorbatisglou (Çorbacıoğlu) katılmıştır⁹⁵. Her ikisinin de, Türkiye’den Makedonya’ya göç eden Rumlardan olması son derece manidardır.

Atina Hükümeti’nin son derece istekli ve hatta mübadele kapsamının genişletilmesinden yana bir tutum izlemesine rağmen, Osmanlı’nın tahkim konusuna pek sıcak bakmaması, bu komisyonun çalışmaya başlamasını bir ay kadar geciktirmiştir. Ayrıca bu gecikmede Sultan Osman zırlıslı meselesinin de katkısı vardır. Çünkü daha evvel

⁹¹ Söylemezoğlu, **Hatıralar**, s.102-103; **İkdam**, Nr.6227, 9 Haziran 1330 (1914), s.1..

⁹² Yunanistan’ın mübadele teklifimizi kabul ettiğine dair geniş bilgi için bkz. **Yeni Tasvir-i Efkar**, Nr.1124, 5 Temmuz 1330 (1914), s.3; **Peyam**,Nr.213, 10 Haziran 1330 (1914), s.1.

⁹³ Söylemezoğlu, **Hatıralar**, s.123-125.

⁹⁴ **BOA, DH-ŞFR**, Nr.42/175, Muhaberat-ı Umumiye’den Şükrü Bey’e 8.Ş.1332 tarihli tel.

⁹⁵ Söylemezoğlu, **Hatıralar**, s.126.

son kuruşuna kadar parası ödenmiş olup da, bu günlerde İngiltere'den teslim alınacak olan bu zırhlıya karşı, Yunanistan'ın Amerika'dan Mississippi zırhlısını satın alması, Ege'de gerginliği arttırmıştır⁹⁶.

Bu şartlar altında İzmir'de toplanan ve ilk toplantısını 1 Ağustos 1914 tarihinde Mekteb-i Sultani'de kendilerine tahsis edilen hususî bir odada yapan Muhtelit Mübadele Komisyonu, herhangi bir karar alamadan, 4 Ağustos'ta tekrar toplanmak üzere çalışmalarına ara vermiştir⁹⁷. Ne var ki aynı gün I.Dünya Harbi patlak verdiği için, mezkûr komisyon bir daha toplanamamış⁹⁸ ve mübadele işi bir teşebbüsten öteye geçememiştir⁹⁹.

SONUÇ

Rum gençlerinin askere alınmasına bir tepki olarak başlayan 1914 göçleri, Yunanistan'ın iddia ettiği gibi Osmanlı tarafından hazırlanan plânlı bir hareket değildir. Aksine, Makedonya'yı Rumlaştırmak isteyen Venizelos Hükümeti'nin teşviki ile büyümüştür. Çünkü, son zamanlarda binde 6'5'e kadar düşen nüfus artışıyla Yunanistan, sadece Selânik vilâyetini bile doldurmaktan aciz düşmüştür. Zaten, İzmir'den Yunanistan'a göç eden Rumlardan bazıları **Köylü** gazetesine gönderdikleri mektuplarda, kendilerinin tehcir edilmediklerini, aksine kendi rızalarıyla göç ettiklerini yazmışlardır. Yine "*Tercümanlar Heyeti*" tarafından hazırlanan rapordan da bu durumu tespit etmek mümkündür. Hatta bu rapor, Amerikalılar tarafından da inandırıcı bulunduğu için 1919 yılında düzenlenen Amiral Bristol raporuna olumlu yönde etki etmiştir.

Ancak bütün bunlara rağmen, I. Dünya savaşı sırasında düşmana V. Kol görevi üstlenen kıyı bölgelerindeki bazı Rumların tehcir edilerek

⁹⁶ **Tanin** Nr.1975, 9 Haziran 1330 (1914), s.4; **Tanin**, Nr.1978, 12 Haziran 1330 (1914), s.1.

⁹⁷ **Ahenk**, Nr.5491, 20 Temmuz 1330 (1914), s.2.

⁹⁸ **Köylü**, Nr.3258, 25 Nisan 1335 (1919), s.1; **İkdam**, Nr.7752, 9 Eylül 1918, s.1.

⁹⁹ I. Dünya Savaşı sırasında Hariciye Nezaretleri düzeyinde bazı yazışmaların olduğu anlaşılmakta ise de, 30 Ocak 1923 tarihli "*Tür-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol*"ünün imzalanmasına kadar hiçbir mesafe alınamamıştır. Bkz. Fuat Dündar, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.67.

Kastamonu ve Konya gibi daha iç kesimlere göçürülmesi, 1914 göçlerinin de bir tehcir hareketi gibi algılanmasına sebep olmaktadır.

Öte yandan, içinde bulunduğu ekonomik bunalıma rağmen 1914 göçünü teşvik eden Yunanistan, binlerce Rum'un yerinden-yurdundan sökülmesine sebep olmuştur. Ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında başta Karadeniz bölgesi olmak üzere, on binlerce yeni göçmenin gelmesine açık kapı bırakmıştır. Fakat bu insanları iskân etmeye gücü yetmemiş ve binlerce göçmenin heba olup gitmesine sebep olmuştur.

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Rum göçmenlerinden çoğu İngilizlerin himayesiyle geri dönmeye çalıştıklarından bu zarar Türkiye açısından daha fazla olmuştur. Nitekim, 1919 Şubatı'nda Amiral Calthorpe tarafından İzmir Valiliği'ne gönderilen bir tezkirede; Bergama, Foça ve diğer kasabalardaki eski Rum köylerine yerleştirilen İslâm muhacirlerinin başka yerlere nakledilmeleri istenilmiştir. Keza Yunan işgalinden sonra Trakya Umumî Valiliği'ne atanan Saktoris de, daha evvel Trakya'dan Yunanistan'a göç edenlerin tekrar evlerine dönmelerini emretmiş ve bunların Gelibolu, Tekirdağ, Silivri ve Midye limanları üzerinden nakledileceklerini bildirmiştir. Bu arada konuyu görüşen Meclis-i Vükelâ da, İtilâf Devletlerinin baskısıyla Rumların eski yerlerine dönmelerini kabul etmiştir. Balkan Savaşı'ndan sonra Batı Anadolu ve Trakya'da yerleştirilen Rumeli göçmenlerinden binlercesi tekrar evsiz-yurtsuz kalmış ve ikinci defa muhacir durumuna düşmüştür. Kendilerine katılan yerli ahâli ile birlikte, İzmir ve Trakya muhacirleri adını alacak olan bu göçmenlerden yaklaşık 140.000'i, Millî Mücadele yıllarında çareyi İstanbul'a hicret etmekte bulmuştur. Binlercesi de Ankara ve Konya gibi daha iç kesimlere göç etmiştir.

Nihayet, kendilerini tehcir edilmiş etnik sürgünlermiş gibi gösteren Rumların Batı kamuoyu üzerindeki etkileri, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Kafkasya'dan Güney Rusya'ya kadar olan yerlerden vaktiyle Yunanistan'a göç eden Rumlardan bir kısmı, Anadolu'dan gelenlerle birlikte geri dönmüşlerdir. Bu sırada Güney Rusya'dan gelen göçmenlerle birlikte büyük bir güç elde eden Rumlar, Karadeniz bölgesinde Pontus'u kurmak için harekete geçmişlerdir ki; bölgede meydana gelen bu karışıklıklar, M.Kemal Paşa'nın IX.Ordu Müfettişliği'ne atanmasına yol açacaktır.

Belge I: DH-KMS, Nr.19/45, lef.16.

TELEGRAMME تلفرافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی
ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN
 L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول اینمز
 [مکده ۱۹۰۵]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION			
تکرار کشیده و یا سوق			اخذ			
No d'expédit.	Date	Signature de l'employé	Date	Reçu de	N° d'ordre	
سوق نومروس	کشیده اولان تاریخ	مأمور اعظامی	تاریخ	واسطه مرکزی	نومروس	
۹	۱۶۵	<i>[Signature]</i>	۱۶۵	۱۶۵	۵	

De: *[Signature]* Pour: *[Signature]* موردي *[Signature]*

N°: *[Signature]* Date: *[Signature]* H. *[Signature]* M. *[Signature]* ساعت *[Signature]* تاریخ *[Signature]* کات *[Signature]* نمبر *[Signature]*

Voie: *[Signature]* Indic. Ecentuelles: *[Signature]* اشارت محتمله

الحمد لله رب العالمين

فرود کلبا روم مزه تولیدی لوفیه هیکانه انلیز بوقلمن کسده اولدیفیه کور ریکم ایچوند بونلرک قریه و مضوا لوفیه قانی اولطفه برار بوضه بوقه نوقمایدیه بونکده اوزده قومه کلیم کلیم اولطیده عومه ایندکیم کی روملرک اکثریت هله خبه اولانه بواقصده هکیم قوراشور منشر سده اقلیته و بالخاصه نفاقو شحصه لری هلاک اوله هود زحمان قومی بالرفضا هکیمه انچه البستانلری لبریا و هلوسته الیه نتوانسته ایچونه بوقه قوللرله هالیشورلر باغمارده قداقنده انا ششیده نیجه اییبولر لره الحمد سبحانه و ولایتله اسایشه هکیم بر هال توقدر زاندارم الای قومانده انی مرکزده و تلفور هکیمه ترتیبه ایبلره فضل سوار بولرک کیمده منالطمنده بولمیشی کی منظره بله رفقه زانکار دور و تقشیمه در شایده ایشای هکیمده بر مناسبت لری مشهور اولده و با هکیمه هلو عینه خطه منظره لری کور بولمه اولورسی بالطبع و بلا زور جز الذی بولمیشد الی قداقده نلامه کور سوز طره نیچار عصار اولور عغای و نیلای

Belge II: DH-KMS, Nr.19/45, lef.22.

TELEGRAMME تلفرافنامه

دولت علیه عثمانیه تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلفراف معاملاستدن دولای مسؤولیت قبول ایتمز
[۱۹۰۶]

Retransmission ou. Expédition			تکرار کشیده ویا سوق		RECEPTION			اخذ	
No d'expédit.	کشیده اولتان سوق نومروسو transmis à	Date	مأمور امضاسی Signature de l'employé	مأمور امضاسی Signature de l'employé	Date	واسطه مرکزی Reçu de	مردم نومروسو N° d'ordre		
		تاریخ ۲۰ صالح II. ۱۰	مهر		تاریخ ۲۰ دقیقه II. M.				

De Pour موردی **وزیر**

No Date ساعت II. دقیقه تاریخ **۲۰** کلمات **۱۰** **عروب**

Voyage Indic. Erennelles اشرف محتما **ع** طریق

داخله نفع برسد

مدیریه موقوفه بکوردک بولایه کلیم لکه وزیره قاصدین المده بولسانه تقارینک توفیقیم
نعمادسه دوی طرفنده النابه امره سفدا حرکتی مع اسیدی و بکوته قد اقامت مود اولیم . مدیر
بولنده بولسانه دم فیر لری به عید وقتده جبراهیم ایستاد . بوندله لویوی ضمیمی اینجا اینده
رحلته محودن انکه بجوم اتق اولیاید

بفرجهای طبیی احصا لرندن
بطریق هر داری
بوزکم

Belge III: DH-KMS, Nr.19/62, lef.10.

TELEGRAMME تلفرافنامه

دولت علیه عثمانیه تلفراف ادارہ سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول ایتمز
L'État n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

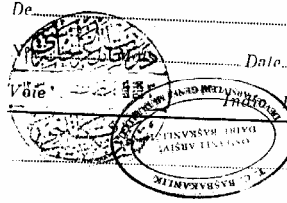
[1914]

Retransmission ou Expédition		تکرار کشیده ویا سوق		RECEPTION			
No d'expédit.	شکیده اولتان	Date	مأمور امضاسی Signature de l'employé	Date	مأمور امضاسی Signature de l'employé	واسطه مرکزی Requ de	سره نومروسی No d'ordre
۷۷		۲۷	<i>[Signature]</i>				

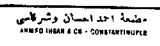
De Pour موردي **عربی انجیر تلفرنده**

Date II. ساعت M. دقیقه تاریخ **۷۷** کات **۷۷** نومروسی

Eventuelles اشارت عننه **داخله مستالفا**

بوصلاچ روح اھالیسی طاک لیجیازده بولسا نه اولرله قصبه نئیدلری اھالہ آخریستین و اسلامیم بنطایح
 مؤثره ایضا و تمایب شدیدہ اتحاد اییدیلرک اور اولردن رضی کھرتہ اطلاع بر اعلیٰ مشر اولکلہ نہ حکم
 اھالیسی استایونز و ہجرتہ ربط بر اھالہ بولسا نہ اولرجه کویہ اییدلری انزلرک خاصو بقہ قریہ بولیدی ده
 بایر مزده ایسی اھالول او طرفلرہ عقیسا عوارے اندیندہ مقدر کار قوت سودا اییدیلرک مجاوز اولردن قوت
 کسی توفیقہ ایندیلمسہ و دوریہ لیرکز دیلمسہ اولکلہ بقندہ اولند اولر زنیہ کہ نطایح جز جسہ و نایم اولرک ہن سونم
 اھالہ باند سھاب کویلرینہ کیرلسہ و خانہ لرنینہ برلشیدیلرک دودہ و بولکونہ منھم و قضا اولرجه و جوارنہ درتہ
 ایندی بیلرہ بیزی مجاوز استھاب یاسیندہ ما عیالہ دیوانہ حجج استجواب لرنینہ جیکرتہ اولر مقدر بایر اھالیسی
 قضا کھرتہ اجسہ اولدہ فوجیہ عینیت اییدیلرک اولرک دفعاتہ حقنہ تحقیقاتہ اطرا اییدیلرکدر
 فرمانہ **حیران** **اطلہ ناظری** **طلعت**

Belge IV: DH-KMS, Nr.19/62, lef. 5/2.

 شرفه قلمی
 ۴۴۹

آیدیه ولایتی کلاس شرفه

اقامت
 ۶۸۵
 تاریخ
 ۲۸/۹/۱۹۱۴
 قلمه ورودی
 کاشیده می

۴۰. ماریشچه قانونا نابا دینله محل همته ده در بیلگور خانه ده عبارتند اورا به بوزالی
 عاقله راجه بر شریفه اوزره کوندلتهده بنومه بوخانه لر ابکی کونه طرفه بوخاله کوندلته
 استبولله کیتدر دخانه را ساسیه باره طور یور انجه بوسه خانه لرک محافظه سی تائینا
 بورا به یکیده ملا جو کوندلتهده شو فدر که اورا رده با سلاوا به هجرت هسته خلفه قدر است
 انجمنه بره انداره حاکم باره ایندیکی صفه النامه معلومات اوزرینه مذکور ضابطه مرکز
 جلبه ایلند. برای محاکمه جرمه عسکریه به تودیع اوزر حقه کلیمار اموال و اینسا وهشی
 می فوطه. هجرت اینکار ده بر نفسی از بره کلام بر و ایوره بخت کرد و از بره موصلتاری
 کردن مده بولید خانه طرفه کوندیللاه بر هینک درک بولسی نویسر لیه و ایورک سنوت
 اولدیفی اوشیرا بونوشو خانه سی زجهانک چشمه به عوزنیری صفه کی و صایانسی سموع اولیر ده
 مدلولوبه کیتدر در هجرت از بره ده جریانه بول ایجسی اضمانه بنا از بره صفه بنه
 ساعده اولنما شد. ایدیه ولایتی

والی
 رحمن

دایره تالار بل انچه حاکم
 آیدیه ولایتی
 شرفه قلمی
 ۴۴۹

اموال نفقہ لبرنی
 چون ایسہ روز ملک کسبیتا آفہ بیج و دور ایسکری
 صحفہ اشتباہ اولیہ صہ و ثانیہ رسیم ایسہ تابت اولیہ
 تصدیقہ اموال مذکورہ مستحقینہ نسیم اولیہ بیلر بزرگ
 سی قطبہ واز وقوع طبعی اسعانی لارند
 و تاقص صحفہ اشتباہ وارس اوعا رکت ایسکری
 حکمہ راجعہ فی روزی من بتقییم اموال نفقہ مذکورہ
 تذلک تحت سی نظریہ الصدیق
 اموال مذکورہ تک ، مطعوب بک چیزی طبعی اسعانی
 حکمہ عاشر مستدر اولیہ بر طبقہ قاریس اداره عامہ
 اولیہ جائز اولیہ
 اموال غیر منقولہ قاریس اوعا اسحقانہ و ثانیہ
 اوو صاحب عقیقہ وہ نفقہ حقہ عاشر و ثانیہ
 اولیہ تابت اوعا اولیہ مالک تابت لہ قراغ ایرلہ
 اولیہ سند قاتانہ ایسہ اثبات ایسہ تقصیر اولیہ
 عکس عاشر رعایت واقفہ مطعوب اولیہ جنج برین
 اموال وہ ملکوتی نظریہ لارند
 لبرنی و ثانیہ
 ۱۹